

Tomasz Winnicki

Bieszczadzki Park Narodowy
Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny
38–700 Ustrzyki Dolne, ul. Bełska 7
winnicki.tomasz@gmail.com

Stefan Michalik

Instytut Ochrony Przyrody PAN
31–120 Kraków, al. Mickiewicza 33

Received: 2.04.2014

Reviewed: 30.04.2014

BIESZCZADZKI PARK NARODOWY – HISTORIA UTWORZENIA I POWIĘKSZENIA OBSZARU CHRONIONEGO

**Bieszczady National Park – the history of foundation
and enlargement of the protected area**

Abstract: The history of creation, and then enlargement of the Bieszczady National Park, is the history of the decades of struggle people involved in the conservation of the Bieszczady Mountains, with opponents of this idea. Opponents situated in various positions, mainly in central government and to a lesser extent, in regional and forest management, delaying the process of creating a conservation system in the Bieszczady Mountains, contributed to a degradation of the Bieszczady ecosystems exploited intensively in the periods prior to inclusion into the national park. Finally, 20 years of hard struggle of scientists-naturalists results in the establishing in 1973 of the Bieszczady National Park but of truncated area, too small to protect effectively natural values of these mountains. So the work on BNP enlargement did not cease. Significant increase took place only in 1991, and later there were still minor adjustments. After years of efforts, also foundation of the Polish-Slovak-Ukrainian International Biosphere Reserve “Eastern Carpathians” consisting of six protected areas, forming one ecological system finished with succes. Research and evaluation of natural resources indicate that the improvement of the system of nature protection in the Bieszczady requires further enlargement of the area of BNP and implementation within its borders a well-planned protection.

Key words: Bieszczady Mts., national park, history of the park, nature conservation.

Historia utworzenia

Starania o utworzenie w polskiej części Bieszczadów Zachodnich parku narodowego sięgają lat pięćdziesiątych minionego stulecia. Były one podejmowane głównie przez pracowników nauki, przyrodników i krajoznawców. Zarzycki (1963) podaje, że już w 1953 roku Władysław Krygowski wystąpił z propozycją utworzenia parku narodowego w grupie najwyższych szczytów bieszczadzkich. To najprawdopodobniej z jego inicjatywy Komisja Turystyki Górskiej ZG PTTK w 1955 r. jako pierwsza wysunęła propozycję

utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego (x.y. 1974; Burghardt 1996).

Pierwszy konkretny projekt utworzenia parku narodowego w Bieszczadach, wraz z mapą i merytorycznym uzasadnieniem przyrodniczym, przedstawił Władysław Grodziński na łamach czasopisma „Wierchy” w 1956 r. Obejmował on masyw Tarnicy, Krzemienia i Halicza wraz z szeroką strefą otaczających lasów, o łącznej powierzchni około 7 600 ha (Ryc. 1).

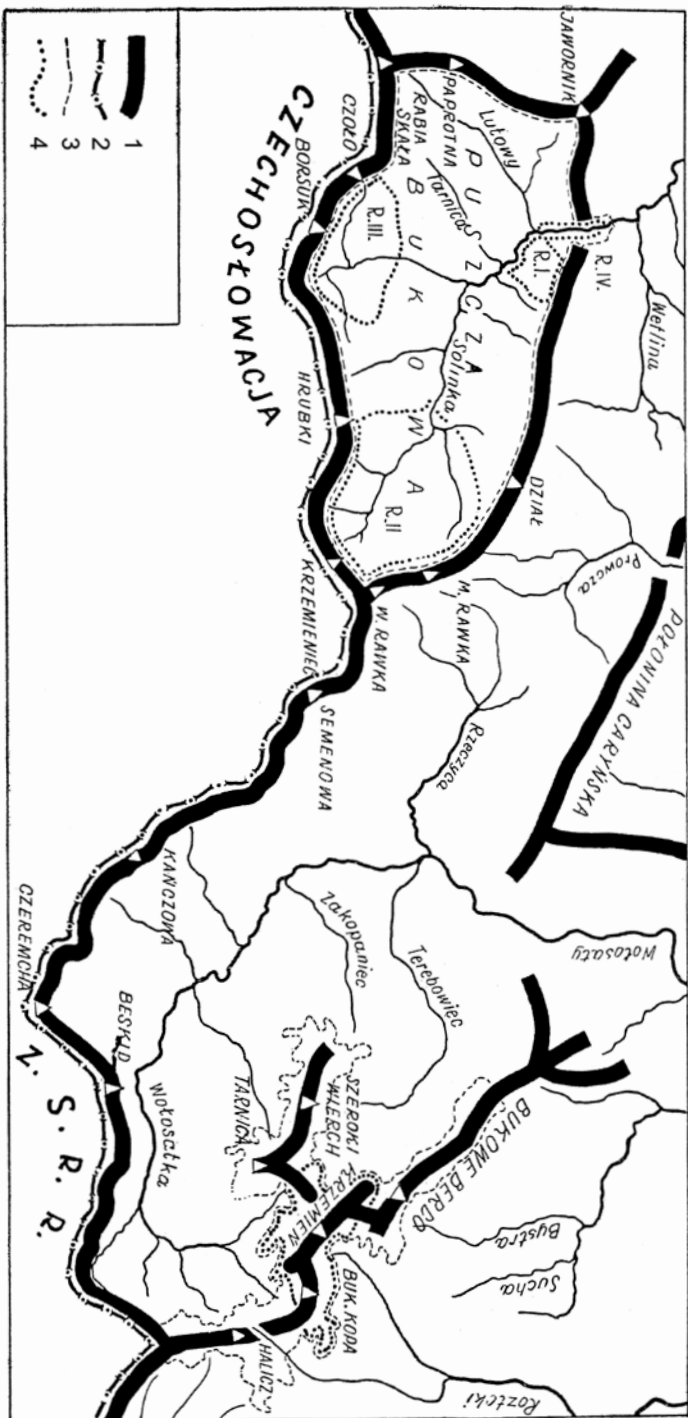
Grodziński (1956a) porównał piętrowe układy roślinności w różnych częściach Karpat i na ich tle pokazał specyficzny układ pięter roślinno-klimatycznych w Bieszczadach, gdzie podobnie jak w innych południowych pasmach Karpat Wschodnich (Połonina Równa, Połonina Borzawy, Połonina Krasna, Świdowiec), nie wykształca się górnoreglowy bór świerkowy, a górną granicę lasu budują karłowate buki i jawory, zaś powyżej występuje piętro połonin. Opisał trzy główne bieszczadzkie biocenozy: krainę dolin, regiel dolny i piętro połonin, zwracając uwagę na roślinność – w tym gatunki wschodniokarpackie, a także zwierzęta kręgowe (Grodziński 1956b).

Odminną koncepcję przedstawił rok później Lisowski (1957) w czasopiśmie „Chrońmy przyrodę Ojczyznę”, proponując utworzenie parku narodowego w formie dwóch odrębnych części, o łącznej powierzchni około 4 800 ha. Jedna z nich miała obejmować piętro połoninowe w głównym masywie Bieszczadów Wysokich, zaś druga lasy o pierwotnym charakterze – tzw. Puszcę Bukową w dolinie górnej Solinki – o pow. 3 400 ha (Ryc. 2).

W części połoninowej, określanej „Rezerwatem Połoninowym”, obejmującej ok. 1 400 ha, Lisowski (1957) scharakteryzował roślinność podając uwagi dotyczące zbiorowisk roślinnych i wymieniając najcenniejsze rośliny naczyniowe – w tym gatunki wschodniokarpackie i wysokogórskie. W tej części zaproponował rezerwat ścisły obejmujący Krzemień i Kopę Bukowską, co szczegółowo uzasadnił, pisząc między innymi: *„Na szczególne podkreślenie zasługuje zbiorowisko roślinne porastające południowe zbocza Krzemienia. Obserwujemy tutaj niespotykane gdzie indziej zagęszczenie roślin wschodniokarpackich. Występują tu obficie: chaber Kotschyego (Centaurea Kotschyana), ostrożeń wschodniokarpacki (Cirsium Waldsteinii), wilczomlecz karpacki (Euphorbia carpatica), wężymord górski, (Scorzonera rosea), fiołek dacki (Viola dacica), groszek wschodniokarpacki (Lathyrus laevigatus), okrzyk karpacki (Laserpitium alpinum) i salatinica leśna (Aposeris foetida). W najbardziej wschodniej części tego zbocza, tuż powy-*

Ryc. 1. Mapa projektowanego parku narodowego opublikowana w 1956 r. przez W. Grodzińskiego w Wierchach.

Fig. 1. Map of the proposed national park published in 1956 by W. Grodziński in Wierchy. *Objaśnienia / Explanations:* 1 – geograficzna zachodnia granica Bieszczadów / western geographical border of the Bieszczady Mts., 2 – rezerваты / nature reserves, 3 – park narodowy / national park, 4 – granice państw / state border, 5 – grzbiety górskie / mountain ridges, 6 – rzeki / rivers, 7 – linie kolejowe / railway

Ryc. 2. Koncepcja parku narodowego w Bieszczadach przedstawiona przez Lisowskiego w 1957 roku w Chrońmy Przyrodę Ojczyść.
Fig. 2. The concept of a national park in the Bieszczady presented by Lisowski in 1957 in Chrońmy Przyrodę Ojczyść.

Objaśnienia / Explanations: 1 – grzbiety górskie / mountain ridges, 2 – granica państwa / state border, 3 – granica projektowanego parku narodowego / border of the proposed national park, 4 – granice rezerwatów ścisłych / borders of strictly protected nature reserves

żej górnej granicy lasu, obserwujemy platy masowo występujących tu – pełnika europejskiego *Trollius europaeus* i chabry miękkowłosego *Centaurea mollis*”.

Charakteryzując Puszczę Bukową Lisowski (1957) pisał: „Najpiękniejszym fragmentem leśnym w Bieszczadach Zachodnich jest Puszcza Bukowa. Należy ona niewątpliwie do najbardziej pierwotnych lasów tego typu u nas w kraju. Dla tego też jej ochrona leży w interesie nauki jak i gospodarki leśnej”. „Puszcza Bukowa nie jest na całym swoim obszarze lasem jednorodnym. Obok czystych buczyn spotykamy tutaj miejscami nieraz nawet znaczną domieszkę jaworu lub jodły. Jedno jest tylko wszędzie dla niej wspólne: porasta ją na całym terenie starodrzew. Potężne pnie rosnących buków, jodeł, i jaworów, porośnięte zwartym kożuchem epifitów, miejscami wprost trudne do przebycia zwały próchniejących pni i wykrotów, łącznie ze stromymi, obfitującymi w źródlika zboczami, nadają kompleksowi leśnemu pierwotny, puszczański charakter”.

Lisowski, oceniając zasoby przyrodnicze Bieszczadów poprzez pryzmat puszczańskich gatunków roślin zarodnikowych, potrafił docenić wyjątkowe znaczenie Puszczy Bukowej w zlewni Górnej Solinki: „Puszcza Bukowa należy niewątpliwie do najbardziej pierwotnych lasów tego typu u nas w kraju. Specjalne znaczenie posiada ona dla briologów. Obserwujemy tutaj rzadko spotykane bogactwo flory mszaków (a także porostów i śluzowców). Tego rodzaju osobliwości w skali europejskiej, jak: *Hydrohypnum alpinum*, *H. eugyrium*, *Zygodon dentatus*, *Fissidens Mildeanus* i *Isopterygium densifolium*, posiadają na terenie Puszczy Bukowej swoje jedyne w Polsce, a – z wyjątkiem ostatniego gatunku – także w całym łuku karpackim, stanowiska”.

Uwzględniając zróżnicowanie Puszczy Bukowej Lisowski (1957) wytypował w tym kompleksie cztery rezerваты ścisłe:

- 100 ha czystej buczyny na zboczu Działu, głównie z roślinnością neutrofilną, a w dolnych partiach rezerwatu z runem acidofilnym;
- ok. 600 ha buczyn z dużym udziałem jodły, pomiędzy Krzemieńcem i Wielką Rawką, z licznymi starymi pomnikowymi drzewami osiagającymi 4 do 4,5 m obwodu;
- ok. 200 ha drzewostanów bukowych ze znacznym udziałem jaworów o potężnych rozmiarach, w górnej części potoku Beskidnik i sięgające po szczyty Czola i Borsuka;
- odcinek przełomowy Solinki (800 m) przy wejściu do puszczy, gdzie na skałach i okresowo zalewanych progach skalnych wykształcają się zbiorowiska mchów i wątrobowców, w których stwierdzono nowe dla Karpat stanowiska gatunków.

Omówione dwa projekty Grodzińskiego (1956) i Lisowskiego (1957) zawierały wyjątkowo trafne diagnozy, wskazujące obszary koncentracji najcenniejszych zasobów przyrodniczych, które należało już w tamtych latach bezwzględnie objąć najwyższą formą ochrony tworząc park narodowy.

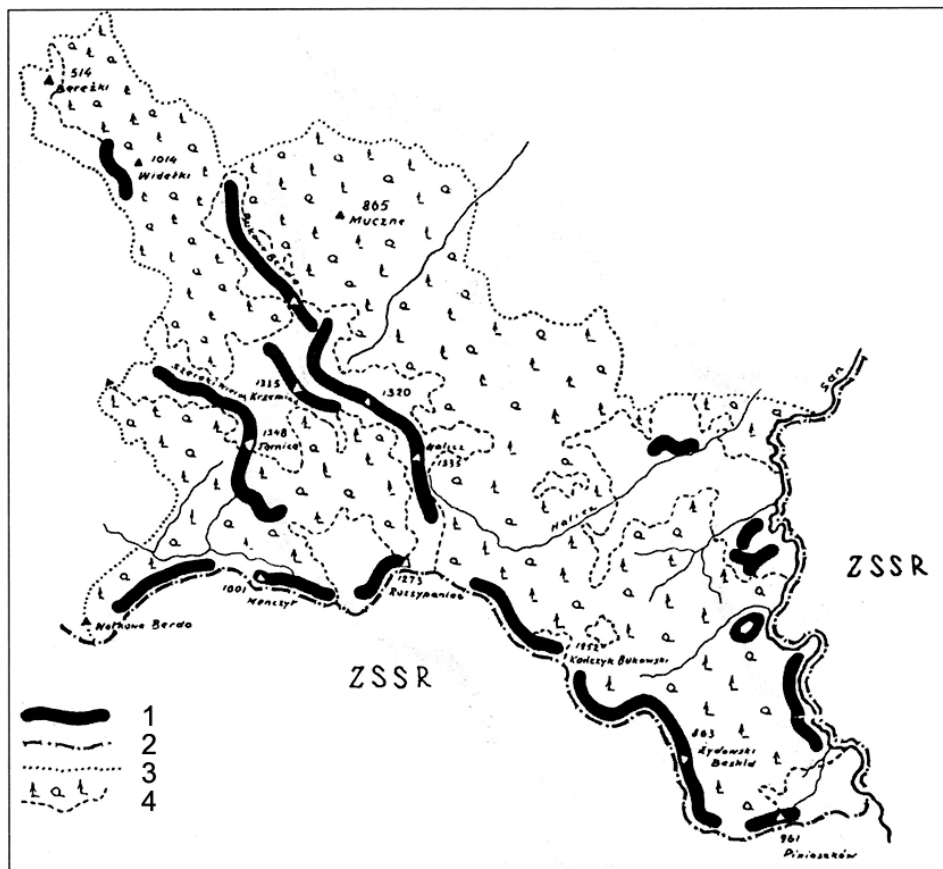
W maju 1957 roku w czasie komisji terenowej, która odbyła się pod przewodnictwem doc. dra S. Jarosza, z udziałem prof. Z. Czubińskiego, dr S. Lisowskiego, magistrów A. Jasiewicza i K. Zarzyckiego natrafiono na sprzeciw przedstawicieli państwowych władz leśnych (Bodnar 1961). Dziwić może, iż leśnicy nie docenili wyjątkowości Puszczy Bukowej i zgodzili się na jej eksploatację i zniszczenie. Dzisiaj byłby to obiekt znany i ceniony w Europie, podobnie jak Puszcza Białowieska. Również ówczesne władze wojewódzkie i powiatowe nie poparły projektu Lisowskiego (Zarzycki 1998).

W wypowiedziach i w planach władze podkreślały potrzebę ochrony bieszczadzkiej przyrody. Znalazło to odzwierciedlenie w przedstawionym w 1958 r. „*Perspektywicznym planie zagospodarowania południowo-wschodnich terenów województwa rzeszowskiego*”. Uwzględniono w nim postulaty przyrodnicze i popierano propozycję utworzenia w Bieszczadach parku narodowego, podkreślając że będzie to przedsięwzięcie bardzo istotne zarówno dla ochrony przyrody jak też rozwoju turystyki (Chilczuk 1959). Wszystkie te deklaracje nie skutkowały jednak realizacją projektu utworzenia parku narodowego.

W następnych latach dyskusje koncentrowały się wokół projektu Bodnara z 1961 r. obejmującego prawie cały masyw Tarnicy, Krzemienia i Halicza oraz rozległy kompleks leśny w źródłiskowej części doliny Sanu, o łącznej powierzchni 12 000 ha. Według Zarzyckiego (1963) projekt Bodnara, po uzgodnieniach z radami narodowymi w Ustrzykach Dolnych (Uchwała PPRN 1965) i Lesku oraz Wojewódzką Komisją Planowania Gospodarczego w Rzeszowie (Uchwała PWRN 1965), obejmował około 5 900 ha, w tym około 3900 ha lasów i 2 000 ha łąk (Ryc. 3).

Stanisław Smólski (1967b) odpowiadając na postawione przez siebie pytanie – *“dlaczego, mimo szerokiego głosu opinii społecznej, mimo słusznych żądań władz terenowych, a również i poważnego uzasadnienia naukowego – nie utworzono dotychczas w Bieszczadach tak długo oczekiwanego parku narodowego?”*, między innym formułuje następujące tezy: *“... postulaty w sprawie Bieszczadzkiego Parku wiązane były niejednokrotnie z określonymi projektami zakreślającymi granice i obszar parku w sposób najbardziej różnorodny, często ponad miarę istotnych potrzeb. Brak było również bardziej skonkretyzowanych zamierzeń, które obszary powinny być włączone do parku. Ponadto dotychczasowe projekty spotykały się z dużymi zastrzeżeniami organów lasów państwowych w związku z poważnymi inwestycjami, włożonymi w aktywizację gospodarki leśnej i drzewnej w Bieszczadach.”*

Nie można uznać za obiektywne pierwszych tez, natomiast ostatnią mówiącą o polityce organów lasów państwowych należy uznać za główną przyczynę odrzucania dobrze uzasadnionych koncepcji i opóźnienia utworzenia parku narodowego w Bieszczadach.

Ryc. 3. Projektowany Bieszczadzki Park Narodowy (Bodnar 1961).

Fig. 3. The projected Bieszczady National Park (Bodnar 1961).

Objaśnienia / *Explanations*: 1 – grzbiety górskie / *mountain ridges*, 2 – granica państwa / *state border*, 3 – granica projektowanego parku / *border of the projected park*, 4 – lasy / *forests*.

Wydawało się, że przełomowym wydarzeniem będzie zorganizowana przez Komisję Ochrony Przyrody PTL i Oddział Przemyski PTL, konferencja w sprawie utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego, która odbyła się w Ustrzykach Górnych w dniach 16–18 czerwca 1966 r. (Drzał 1967). „Komisja Ochrony Przyrody i Turystyki PTL, pragnąc spełnić postulat nauki i opinii społecznej, postanowiła podjąć próbę znalezienia możliwości pogodzenia interesów gospodarczych z potrzebami społecznymi i kulturalnymi, a tym samym wskazania sposobów wyjścia z zastoju, w jakim znalazła się sprawa utworzenia w Bieszczadach parku narodowego” (Smólski 1967b).

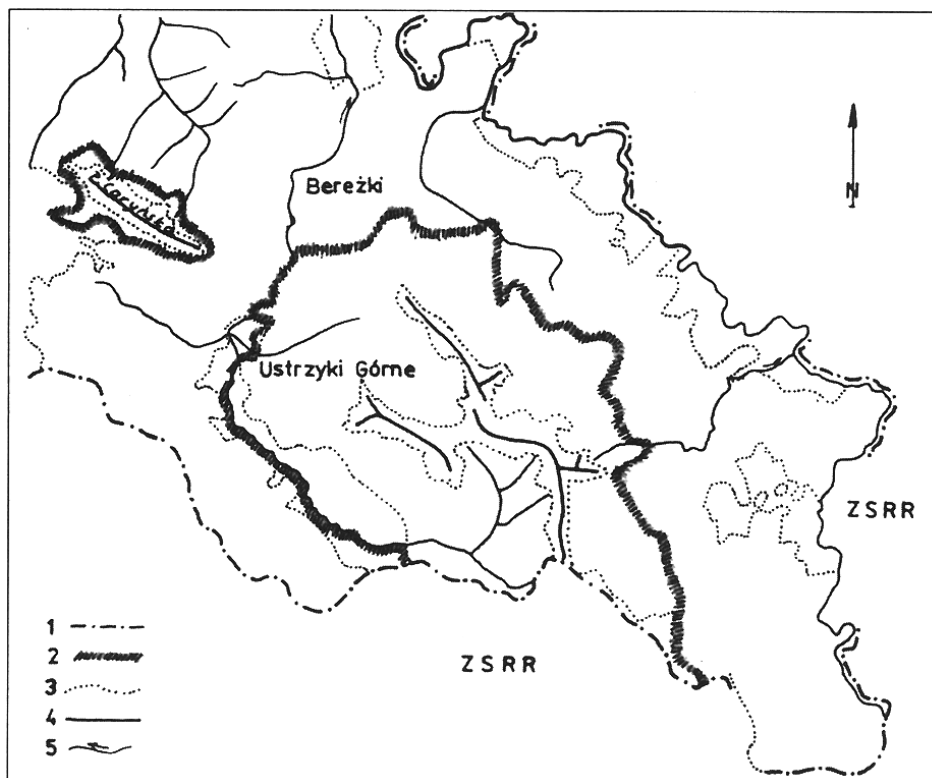
W Chrońmy Przyrodę Ojczyzną w 1967 roku ukazał się interesujący tekst Władysława Szafera w sprawie utworzenia Parku Narodowego w Bieszczadach, w którym autor stwierdza: „*Będzie to ostatni spośród wielkich naszych górskich rezerwatów. Co do znaczenia równać się z nim będzie jedynie Tatrzański Park Narodowy, z niżowych zaś tylko Białowieski Park Narodowy. Powołując do życia w Bieszczadach Park Narodowy, Rada Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej spełni dalszy akt swej polityki gospodarczej o podstawowym znaczeniu dla kultury. Na szczęście dziś już nie trzeba dowodzić, że ochrona przyrody jest ważnym postulatem kulturalnym*”. Autor odnosząc się do Bieszczadów podkreśla, iż „*nadszedł ostatni czas i ostatnia szansa, aby wybraną starannie, stosunkowo małą część tego obszaru, utrzymać w stanie niezmienionym i zabezpieczyć jej istnienie na zawsze dla przyszłych pokoleń*”. Autor przytacza w całości tekst „Uchwały w sprawie powołania do życia Bieszczadzkiego Parku Narodowego, powziętej na plenarnym zebraniu Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich PAN w Krakowie w dniu 17 grudnia 1966 r.”. Uchwała ta poparła wyniki konferencji Polskiego Towarzystwa Leśnego w sprawie ustalenia granic i obszaru Bieszczadzkiego Parku Narodowego, zorganizowanej w dniach 16–18 czerwca 1966 r. w Ustrzykach Górnych – z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Leśnictwa, rad narodowych oraz delegatów Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich, instytucji naukowych i organizacji społecznych. Obszar o ogólnej powierzchni 7 544 ha miał objąć ochroną 2 271 ha połonin i 5 273 ha lasów (Smólski 1967b).

W 1967 roku Stanisław Smólski opublikował koncepcję parku przyjętą przez Komisję Ochrony Przyrody PTL wraz z mapką przebiegu granic zbliżoną do parku utworzonego w przyszłości (Ryc. 4).

Decyzja o utworzeniu parku narodowego była nadal odkładana, a międzyczasie obywatela się intensywna eksploatacja starodrzewów leśnych na terenach proponowanych do ochrony.

Aby zachować chociaż fragmenty prastarej puszczy bieszczadzkiej, na obszarach projektowanego parku narodowego utworzonych zostaje kilka niedużych rezerwatów przyrody. W 1958 r. utworzono dwa rezerwaty leśne w paśmie granicznym, „U Źródeł Solinki” (pow. 343,94 ha) i „Wetlina” (110,85 ha) oraz mały rezerwat florystyczny „Przełom Solinki” (2,90 ha). Niezależnie, rok później, objęto ochroną rezerwatową torfowisko (2,04 ha) w rezerwacie „Wołosate”. Starania o utworzenie obiektów chronionych w latach sześćdziesiątych minionego stulecia, mimo lokalnego poparcia, napotykały na brak zrozumienia ówczesnych władz centralnych. W 1968 roku udało się utworzyć tylko jeden rezerwat florystyczny „Połoniny Małej i Wielkiej Rawki” o pow. 52,15 ha.

W okresie tym powstała interesująca koncepcja utworzenia w Bieszczadach obszaru chronionego o charakterze międzynarodowym. Słowacki Instytut Ochrony Zabytków i Przyrody wystąpił w 1966 roku z projektem utworzenia międzynarodowego rezerwatu przyrody na polsko-słowacko-ukraińskim pograniczu.

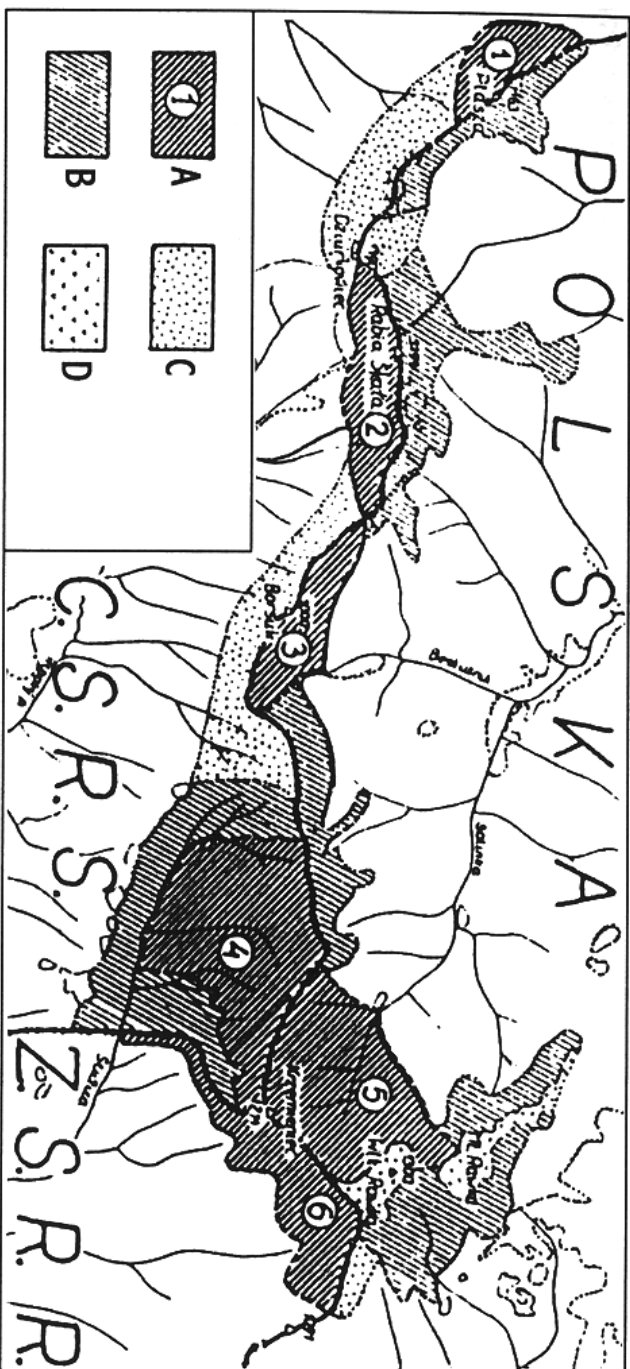

Ryc. 4. Bieszczadzki Park Narodowy - projekt PTL (Smólski 1967a).

Fig. 4. Bieszczady National Park - project of Polish Forest Society (Smólski 1967a).

Objaśnienia / *Explanations*: 1- granice państwa / *state border*, 2 – granice projektowanego Bieszczadzkiego PN / *borders of the projected Bieszczady National Park*, 3 – granica obszarów leśnych / *boundary of forests*, 4 – połoniny / *subalpine meadows*, 5 – rzeki i potoki / *rivers and streams*.

Problem ten został przedyskutowany przez naukowców i przedstawicieli organów ochrony przyrody zainteresowanych krajów, na spotkaniach w Użgorodzie na Ukrainie w 1966 r. oraz na terenie Słowacji w 1967 r. W wyniku tych spotkań został przygotowany szczegółowy projekt międzynarodowego rezerwatu, którego nazwę przyjęto od szczytu Krzemieniec (dawniej „Kremenaros”) położonego w punkcie zbiegu granic trzech państw (Michalik 1969). Koncepcja międzynarodowego rezerwatu oparta była na połączeniu sześciu istniejących rezerwatów w paśmie granicznym. Były to: Płasza, Rabia Skała i Stuzica w Czechosłowacji, Wetlina i U Źródeł Solinki w Polsce oraz Stuzica w ZSRR, które łącznie obejmowały około 1 500 ha. Przyłączenie do tych rezerwatów przygrzbietowych, przeważnie krzywulcowych lasów i kilku polan, stwarzało możliwość utworzenia trójpaństwowego obiektu chronionego o powierzchni około 2 700 ha (Ryc. 5).

Ryc. 5. „Krzemieniec” – projektowany międzynarodowy rezerwat przyrody w Bieszczadach Zachodnich (Michalik 1969).

Objaśnienia: **A** – rezerwat aktualnie istniejące (1 – rezerwat czechosłowacki „Piasza”; 2 – rezerwat czechosłowacki „Rabia Skala”; 3 – polski rezerwat „Wetlina”; 4 – rezerwat czechosłowacki „Sużica”; 5 – polski rezerwat „U źródeł Solinki”; 6 – radziecki rezerwat „Sużica”); **B** – istniejące strefy lasów ochronnych; **C** – strefy ochronne projektowane; **D** – rezerwat poloninowy na Małej i Wielkiej Rawce.

Fig. 5. „Krzemieniec” – project of international nature reserve in the Western Bieszczady (Michalik 1969).

Explanations: **A** – existing nature reserves (1 – Czechoslovak reserve „Piasza”; 2 – Czechoslovak reserve „Rabia Skala”; 3 – Polish reserve „Wetlina”; 4 – Czechoslovak reserve „Sużica”; 5 – Polish reserve „U źródeł Solinki”; 6 – Soviet reserve „Sużica”); **B** – existing zones of protected forests; **C** – projected protection zones; **D** – polonina reserve on Mała and Wielka Rawka.

Głównym celem rezerwatu miała być ochrona pralasów bukowych i jaworowych rozwijających się, w bardzo zróżnicowanych warunkach klimatycznych, na południowych i północnych stokach pasma granicznego. Planowano również prowadzenie wspólnych badań zmierzających do wypracowania jednolitych metod klasyfikacji zespołów leśnych w Bieszczadach. Utworzenie projektowanego rezerwatu (Michalik 1968, 1969; Mihálik 1971) nie wymagało praktycznie żadnych ograniczeń w gospodarce leśnej, gdyż karłowate lasy grzbietowe w Bieszczadach nie nadają się do użytkowania rębego i mają charakter glebochronny i wodochronny. Niestety projekt rezerwatu Krzemieniec nie doczekał się realizacji, ponieważ ówczesne władze polityczne nie doceniały praktycznych działań w zakresie naukowych i organizacyjnych podstaw ochrony przyrody. Formalnie popierana współpraca międzynarodowa Krajów Demokracji Ludowej, zrzeszonych w RWPG (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej), miała przede wszystkim charakter propagandowy.

Pracownicy nauki, działacze ochrony przyrody i przedstawiciele społeczności lokalnych, mimo niepowodzeń, nie zaprzestali starań o realizację programu międzynarodowej ochrony przyrody Bieszczadów Zachodnich. Zostały podjęte prace nad rozbudową regionalnych sieci rezerwatów w przygranicznych obszarach Bieszczadów. Na Słowacji utworzono otulinę rezerwatu Stužica i zwiększono jego powierzchnię. Również powierzchnia ukraińskiego rezerwatu Pod Rawką została zwiększona, a na przyległym obszarze ustanowiono ochronę krajobrazową (Stojko 1980, 1990).

W Polsce, w latach sześćdziesiątych, cały czas kontynuowano starania o utworzenie parku narodowego. Prowadzono też liczne badania naukowe, najczęściej o charakterze pionierskim, które dały przyrodnicze podstawy opracowania systemu ochrony przyrody w Bieszczadach (Zarzycki 1998). Zdecydowana większość przyrodników (Bodnar 1961; Głowaciński, Witkowski 1969; Michalik 1969 i wielu innych) uważała, że Park – aby mógł spełniać stawiane mu zadania – musi obejmować duży obszar. Za główne zadania parku uznano konieczność skutecznego zabezpieczenia na terenie polskiej części Bieszczadów następujących elementów przyrody:

- a) typowego krajobrazu Bieszczadów Wysokich ze wszystkimi jego głównymi formami,
- b) charakterystycznego układu wysokościowego pięter roślinności,
- c) głównych rejonów występowania wschodniokarpackich oraz wysokogórskich elementów szaty roślinnej i fauny,
- d) starodrzewów leśnych z bogatą fauną puszczańską dużych drapieżnych ssaków i ptaków.

Argumenty za dużym parkiem narodowym zasadniczo nie zyskiwały akceptacji ani centralnej ani lokalnej administracji leśnej.

W zakresie popularyzacji idei utworzenia parku narodowego w Bieszczadach i upowszechnienia wiedzy o wartości bieszczadzkiej przyrody ważną rolę odegrała świetnie napisana książeczka pt. „Bieszczady”, z serii Przyroda Polska (Zarzycki, Głowaciński 1970).

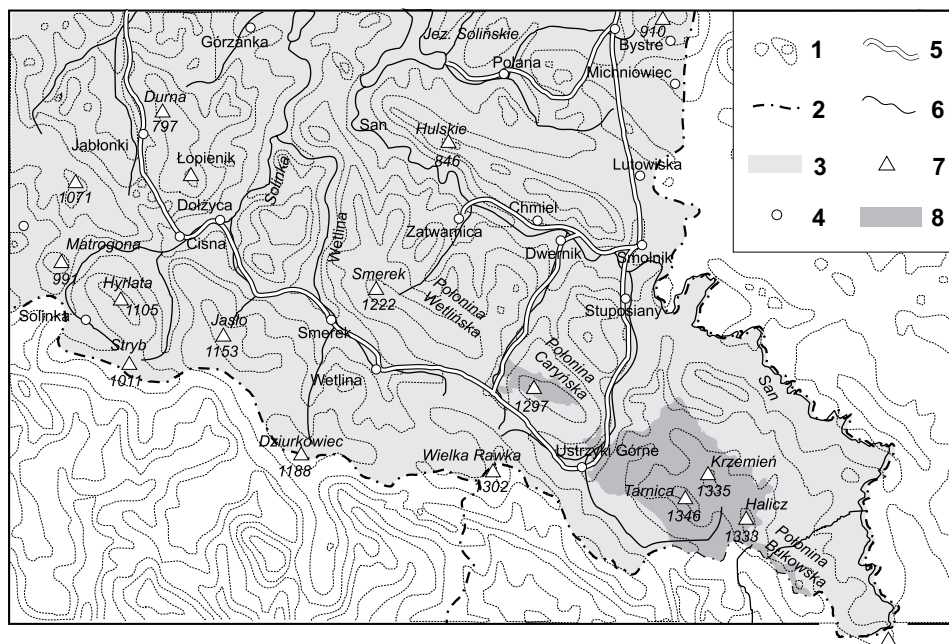
Pewien przełom w sprawie parku przyniosły lata siedemdziesiąte. Na podstawie założeń Zarządu Ochrony Przyrody Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z 1968 roku, powstał wówczas projekt rozporządzenia Rady Ministrów i zarządzenia Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (Zarzycki, Głowaciński 1970). Projekt ten był zasadniczo zgodny z projektem wypracowanym na konferencji PTL w Ustrzykach Górnych w 1966 roku (Drzał 1967; Smólski 1967a). Projekt ten uwzględniono w nowym planie urządzeniowym nadleśnictwa Stuposiany z 1972 r. W planie tym wydzielono obszar leśny projektowanego Bieszczadzkiego Parku Narodowego o powierzchni ok. 3 140 ha (Szymański, Tym 1975).

Od 1 listopada 1971 roku inż. Zbigniew Tym – pracownik Tatrzańskiego Parku Narodowego został zatrudniony na etacie z-cy dyr. d/s organizacji Bieszczadzkiego Parku Narodowego z siedzibą służbową w Pszczelinach. Po dwudziestu latach starań w dniu 4 sierpnia 1973 roku został utworzony Bieszczadzki Park Narodowy (Rozporządzenie... 1973), a inż. Zbigniew Tym zostaje powołany na stanowisko dyrektora Parku o łącznej powierzchni 5 955,35 ha. Objął on następujące obszary:

- część Nadleśnictwa Stuposiany – wyższe partie lasów otaczające połoniny Tarnicy, Halicza, Rozsypańca, Krzemienia i Bukowego Berda – 3 991,20 ha;
- niewielką część Nadleśnictwa Lutowiska (obszar byłego Nadl. Dwernik) szczytowe lasy przy górnej granicy na Połonie Caryńskiej – 172,59 ha;
- należącą do Państwowego Funduszu Ziemi połoninę w strefie granicy od Rozsypańca po Kińczyk Bukowski – 120 ha;
- znajdujące się w zarządzie Tatrzańskiego Parku Narodowego tereny połoninowe na szczytach: Szerokiego Wierchu, Tarnicy, Halicza, Rozsypańca, Krzemienia i Bukowego Berda, Połoniny Caryńskiej – 1 591 ha;
- grunty rolne w Ustrzykach Górnych i osada służbowa wraz z terenem rolnym w Pszczelinach – 80,56 ha (Ryc. 6).

W rzeczywistości okazało się, że jest to powierzchnia mniejsza – 5 582,02 ha.

Bieszczadzki Park Narodowy, o kilkakrotnie za małej powierzchni, nie spełniał w całości ani jednego z wymienionych wyżej głównych zadań. W Parku znalazło się jedynie pasmo połoninowe, zresztą niecałe. Pominięte zostały bardzo ważne centra elementów wschodniokarpackich i wysokogórskich obejmujące Połoninę Wetlińską, szczyt Smereka oraz Wielką i Małą Rawkę. Nie włączono do Parku typowego pasma leśnego oraz dolin z charakterystycznymi przełomami potoków. Nie uwzględniono swoistej dla Bieszczadów „krajiny dolin”. Nie weszły w skład Parku najcenniejsze starodrzewy leśne oraz ostoje fauny puszc-

Ryc. 6. Utworzony w 1973 roku Bieszczadzki Park Narodowy (Winnicki i Zemanek 1998).

Fig. 6. The Bieszczady National Park created in 1973 (Winnicki and Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations:* 1 – poziomice / *contour lines*; 2 – granice państwa / *state border*; 3 – obszar Polski / *territory of Poland*; 4 – miejscowości / *settlements*; 5 – drogi / *roads*; 6 – rzeki, potoki / *rivers and streams*; 7 – szczyty / *peaks*; 8 – obszar BdPN / *territory of the BNP*.

czańskiej. Należało więc dalej kontynuować prace i starania zmierzające do odpowiedniego powiększenia Parku oraz powiązania go z terenami chronionymi na Słowacji i Ukrainie.

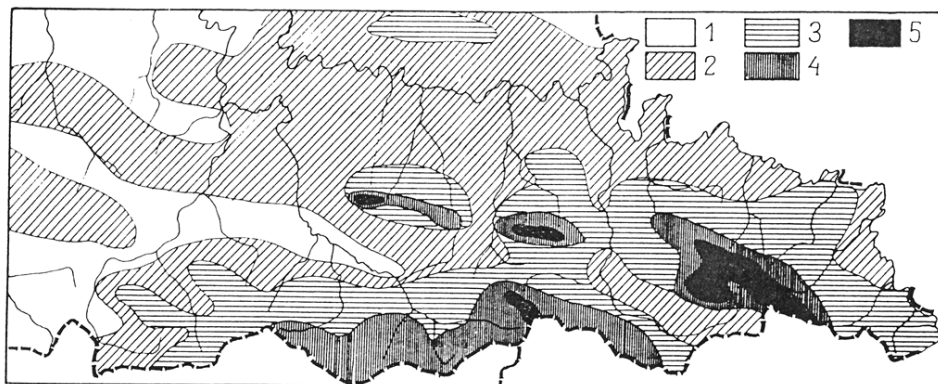
W środowiskach przyrodników często zadawano pytanie – ile kolejnych lat upłynie nim BdPN osiągnie granice i powierzchnię niezbędne dla realizacji ochrony bieszczadzkiej przyrody w podstawowym zakresie?

Historia powiększania obszaru chronionego

Zakład Ochrony Przyrody PAN w 1974 r. zorganizował międzynarodową konferencję (w ramach problemu węzłowego 10.2.10) pt. „Przyrodnicze podstawy gospodarowania środowiskiem”, na której została przedstawiona i zaakceptowana przez uczestników koncepcja utworzenia dużego, międzynarodowego obszaru podlegającego ochronie, łączącego wszystkie obiekty chronione znajdujące się w przygranicznej części Bieszczadów. Ustalono również, że wszystkie zain-

interesowane strony będą dążyć do powiększania i tworzenia nowych obiektów i obszarów chronionych w strefie przygranicznej.

Pierwszy projekt powiększenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego został opracowany już w 1975 r., a następnie opublikowany (Michalik 1977, 1978). Bazował on na waloryzacji przyrodniczej, opracowanej w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN (Ryc. 7).

Ryc. 7. Waloryzacja przyrody ożywionej polskich Bieszczadów. Strefy 1–5 charakteryzują się wzrastającą koncentracją wartościowych elementów flory i fauny. Tereny objęte strefami 3–5 mają bardzo wysoką wartość przyrodniczą i wymagają intensywnych form ochrony (Michalik 1977).

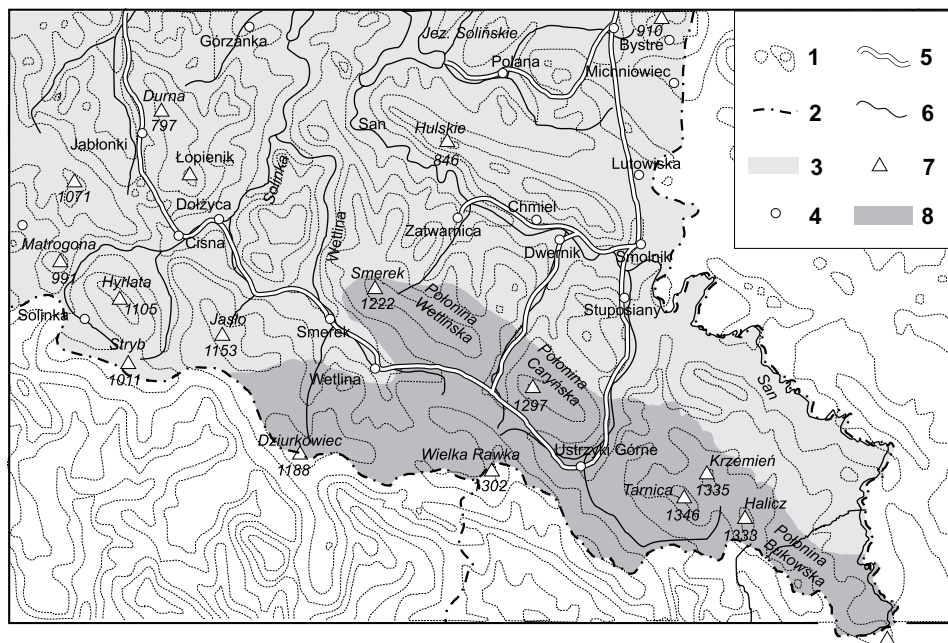
Fig. 7. Valorisation of animated nature of Polish Bieszczady Mountains. Zones 1–5 are characterized by increasing concentration of the valuable elements of flora and fauna. Areas covered by the zones 3–5 have very high natural value and require intensive forms of protection (Michalik 1977).

Projekt ten obejmował całe pasmo połoninowe, rozcięte głębokimi przełomami potoków Wołosatego i Prowczy, lesiste pasmo graniczne od przełęczy Beskid po szczyt Okrąglika, kompleks leśny w rejonie źródeł Sanu oraz fragmenty krainy dolin w Ustrzykach Górnych, w Wołosatym i Berehach Górnych (Ryc. 8). Według tego projektu powierzchnia Bieszczadzkiego Parku Narodowego wynosiłaby blisko 30 000 ha.

Projekt ten łączył wszystkie przygraniczne obszary chronione (w Polsce, Czechosłowacji i ZSSR) w zintegrowany pod względem ekologicznym obszar (Ryc. 9)

W 1981 roku w Polsce wzrosła aktywność różnych środowisk społecznych, które domagając się upodmiotowienia, eksponowały swoje cele i dążenia. Wzrosły też nadzieje na realizację dotąd blokowanych projektów dotyczących ochrony przyrody.

Postulaty Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Bieszczadzkim Parku Narodowym i niektórych członków Rady Naukowej BdPN, dotyczące między

Ryc. 8. Koncepcja powiększenia BdPN z 1977 roku według Michalika (Winnicki i Zemanek 1998).

Fig. 8. S. Michalik's (1977) concept of the Bieszczady National Park's enlargement (Winnicki i Zemanek 1998).

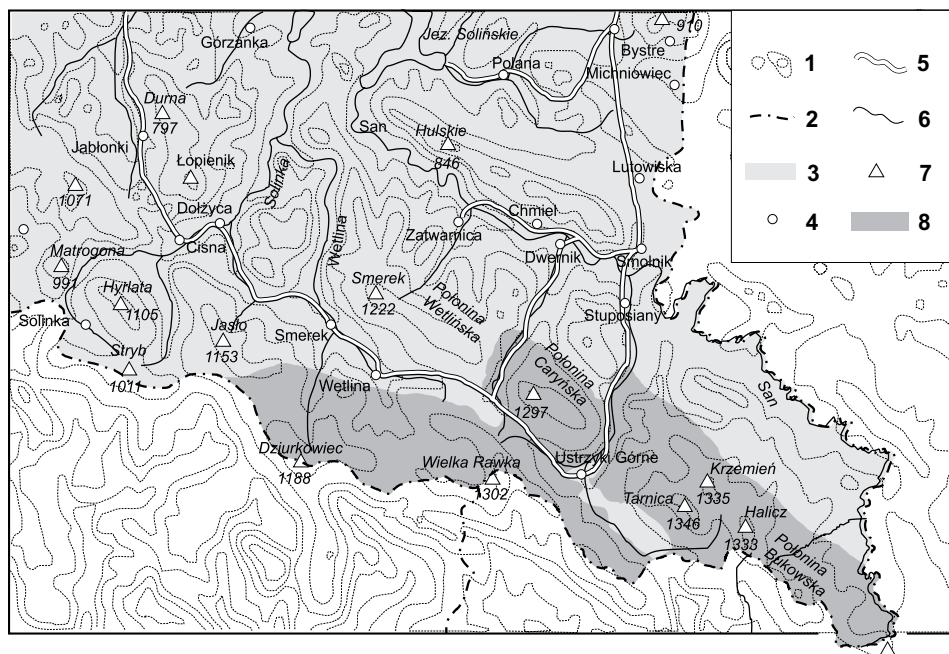
Objaśnienia / *Explanations*: 1 – poziomice / *contour lines*; 2 – granice państwa / *state border*; 3 – obszar Polski / *territory of Poland*; 4 – miejscowości / *settlements*; 5 – drogi / *roads*; 6 – rzeki, potoki / *rivers and streams*; 7 – szczyty / *peaks*; 8 – obszar BdPN / *territory of the BNP*.

innymi powiększenia BdPN, zaowocowały posiedzeniem Rady Naukowej Bieszczadzkiego Parku Narodowego w dniu 27 kwietnia 1981 r., na którym dr Stefan Michalik przedstawił nową koncepcję powiększenia Parku wraz ze szczegółowym uzasadnieniem (Ryc. 10).

Był to kompromisowy projekt powiększenia parku do około 20 600 ha (Michalik 1987a; Michalik 1987b) – uwzględniający tzw. „racje gospodarcze”, zaproponowany w celu przyspieszenia powiększenia Parku i powstrzymania eksploatacji drzewostanów w obszarach planowanych do ochrony.

W porównaniu z wcześniejszym projektem Michalika (1977), projekt z 1981 roku nie obejmował Połoniny Wetlińskiej i Smereka, a tereny wypasowe w dolinie Wołosatego miały być traktowane jako enklawa, pod ścisłym nadzorem Parku, przeznaczona do ograniczonego sezonowego wypasu.

Przewodniczący Rady BdPN dr Józef Michna (wicewojewoda krośnieński) wyraził uznanie dla dra S. Michalika za przygotowanie projektu, równocześnie

Ryc. 10. Kompromisowy projekt powiększenia BdPN z lat 1981–1988 (Winnicki i Zemanek 1998).

Fig. 10. The tailored project of the Bieszczady National Park's enlargement from the period of 1981–1988 (Winnicki and Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations*: 1 – poziomice / *contour lines*; 2 – granice państwa / *state border*; 3 – obszar Polski / *territory of Poland*; 4 – miejscowości / *settlements*; 5 – drogi / *roads*; 6 – rzeki, potoki / *rivers and streams*; 7 – szczyty / *peaks*; 8 – obszar BdPN / *territory of the BNP*.

Ryc. 9. A i B – aktualnie istniejące chronione obiekty w strefie granicznej w Bieszczadach Zachodnich: **A** – Bieszczadzki Park Narodowy, **B** – rezerwy przyrody: (na terenie Polski: 1 – „Przełom Solinki”, 2 – „Wetlina”; 3 – „U źródeł Solinki”, 4 – „Połoniny Małej i Wielkiej Rawki”, 5 – „Wołosate”); (na terenie Czechosłowacji: 6 – „Płasza”; 7 – „Rabia Skała”; 8 – „Stużica”); (na terenie ZSRR: 9 – „Stużica”). **C** – proponowana granica międzynarodowego parku w polskiej części Bieszczadów. **D** – granice państwowe (Michalik 1977).

Fig. 9. A i B – currently existing protected objects in the border zone in the Western Bieszczady: **A** – Bieszczady National Park, **B** – nature reserves: (in Poland: 1 – „Przełom Solinki”, 2 – „Wetlina”; 3 – „U źródeł Solinki”, 4 – „Połoniny Małej i Wielkiej Rawki”, 5 – „Wołosate”); (in Czechoslovakia: 6 – „Płasza”; 7 – „Rabia Skała”; 8 – „Stużica”); (in USSR: 9 – „Stużica”). **C** – proposed boundary of international park in Polish part of Bieszczady. **D** – state borders (Michalik 1977).

proponując, ażeby przyjąć go jako projekt docelowy, który realizowany byłby etapami. W tej sytuacji kluczowa była wypowiedź przedstawiciela Wydziału Parków Narodowych Ministerstwa Leśnictwa mgra inż. A. Browarka, który podkreślił:

– „*Obecnie istnieją sprzyjające warunki do tworzenia dużych kompleksów chronionych a realizacja projektu etapami może utrudnić jego urzeczywistnienie* (Michalik, Witkowski 1981);

– „*Problem obszaru BdPN jak dotychczas stale wraca, nie można więc odlekać jego właściwego rozwiązania. Etapowanie może doprowadzić do sytuacji, że nie będzie czego chronić*” (Protokół z Rady BdPN 27.04.1981).

Członek Rady BdPN i Dyrektor OZLP mgr inż. J. Bielecki stwierdził:

– „*Lasy na obszarach projektowanego Parku Narodowego są obecnie w znacznym stopniu wyeksploatowane, a w miejscach gdzie się jeszcze zachowały nie ma dróg dojazdowych i ich eksploatacja byłaby ekonomicznie nieopłacalna*” (Michalik, Witkowski 1981);

– „*W części dostępnej masa do pozyskania jest nieduża, niemniej na zasobach proponowanych do włączenia w granice BdPN bazując w pewnym stopniu Zakłady Drzewne w Rzepedzi. Jeśli Park przejmie te tereny będzie musiał dla nich prowadzić pozyskanie*” (Protokół z Rady BdPN 27.04.1981).

Tymi wypowiedziami zostały zminimalizowane przeszkody polityczne i ekonomiczne, i Rada Naukowa BdPN jednomyślnie uchwaliła wniosek w sprawie poszerzenia Parku zgodnie z projektem przedstawionym przez S. Michalika.

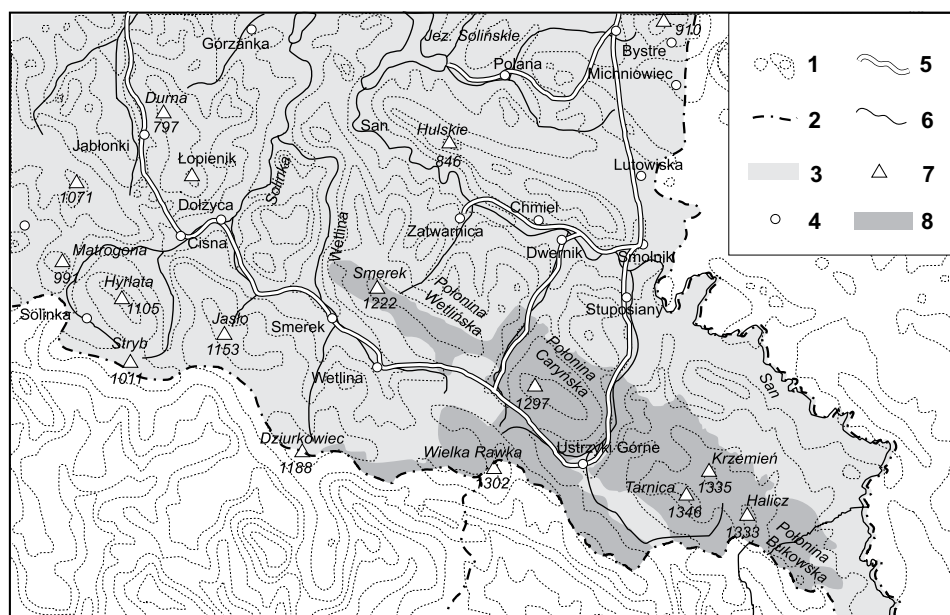
Dyrekcja Parku przygotowała odpowiednią dokumentację, którą z dużą nadzieją przekazała do Ministerstwa. Projekt ten został opublikowany kilka lat później (Michalik 1987a i b). Niestety, wprowadzenie stanu wojennego i zmiana nastrojów w państwie zatrzymały proces decyzyjny.

Na początku 1982 roku Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Krośnie wycofał poparcie dla przyjętego w dniu 27.IV. 1981 r. projektu i zaproponował przebieg granicy zachodniej w oparciu o potok Wielki Lutowy, odcinając z przyjętego wcześniej projektu około 6 000 ha lasów Nadleśnictwa Wetlina. W dniu 30.III.1982 roku na posiedzeniu prezydium Rady BdPN w Krośnie przeprowadzono dyskusję i ocenę tej nowej sytuacji. Próbowano uzyskać drobne ustępstwo OZLP polegające na dołączeniu obszaru ok. 500 ha i przeprowadzeniu granicy grzbietem, by włączyć do Parku całą zlewnię Wielkiego Lutowego. Wobec braku kompromisu, ustalono, że decyzja powinna zostać podjęta przez Komisję Parków Narodowych w oparciu o materiały stron przekazane do Departamentu Ochrony Przyrody w Warszawie. Niestety i ten okrojony projekt nie uzyskał akceptacji ówczesnych władz. Decyzje nie zapadały, a na obszarach proponowanych do ochrony trwały intensywne wyřeby starodrzewów leśnych. W obronie przyrody Bieszczadów Wysokich wystąpił po raz kolejny Michalik (1988). Informował o:

– nasilaniu się wyrębów w obszarach planowanych do ochrony i zniszczeniach najcenniejszych fragmentów naturalnej wschodniokarpackiej puszczy bukowej i bukowo-jodłowej;

– szkodach powodowanych stosowaniem ciężkiego sprzętu mechanicznego i wykorzystywaniem potoków i cieków wodnych, jako głównych dróg do transportu drewna.

Przemiany społeczno-polityczne po 1989 roku zintensyfikowały działania na rzecz powiększenia BdPN. Środowiska przyrodnicze powróciły do lansowanego wcześniej projektu powiększenia BdPN zgodnego z koncepcją Michalika z 1977 r. Wtedy pojawiła się alternatywna inicjatywa dra Jana Wróbla – dyrektora Krajowego Zarządu Parków Narodowych, która doprowadziła do przyjęcia innej, zdecydowanie mniej korzystnej koncepcji (Rozporządzenie... 1989). Bieszczadzki Park Narodowy powiększony został do 15 710,2 ha (Ryc. 11).

Ryc. 11. Bieszczadzki Park Narodowy w latach 1989–1990 (Winnicki i Zemanek 1998).

Fig. 11. The Bieszczady National Park from 1989–1990 (Winnicki i Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations:* 1 – poziomice / *contour lines*; 2 – granice państwa / *state border*; 3 – obszar Polski / *territory of Poland*; 4 – miejscowości / *settlements*; 5 – drogi / *roads*; 6 – rzeki, potoki / *rivers and streams*; 7 – szczyty / *peaks*; 8 – obszar BdPN / *territory of the BNP*.

Powstał rozczłonkowany Park o bardzo niekorzystnej proporcji pomiędzy długością granicy, a powierzchnią. Poza granicami znalazły się ważne z punktu widzenia ochrony przyrody ostoje zwierzyny. Rozwiązanie to było źle przyję-

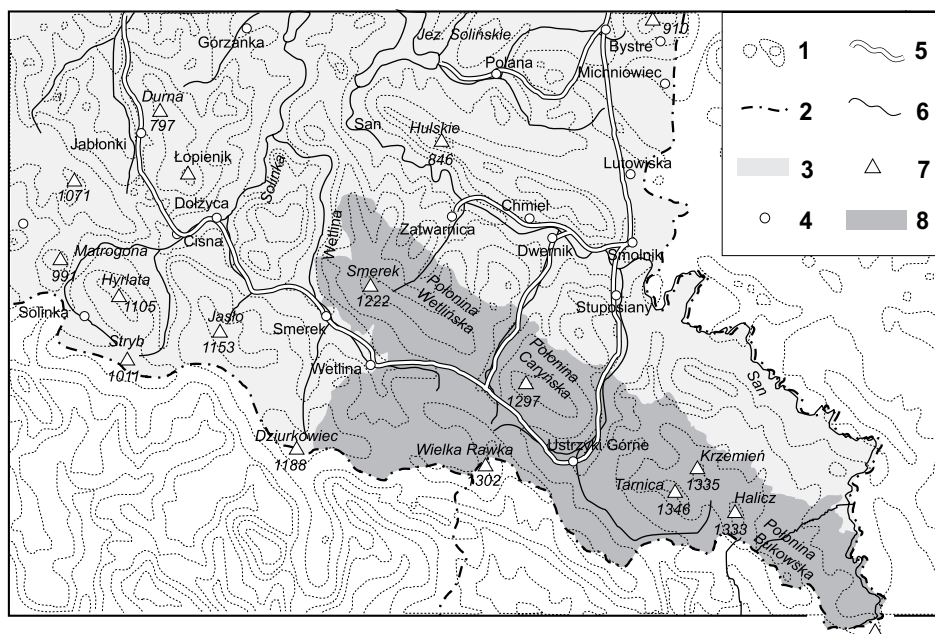
te wśród pracowników Parku (Holly, Bekier 1991) i nie zadowoliło też środowisk naukowych (Michalik 1990). Odbiegało ono w znacznym stopniu od koncepcji Michalika popieranej przez BdPN. Można było je uznać wyłącznie jako wstępny etap do właściwego powiększenia Parku. Pracownicy i dyrekcja Parku, Wschodniobeskidzkie Koło Polskiego Klubu Ekologicznego oraz Wojewódzki Komitet Obywatelski „Solidarność” wystąpiły z wnioskiem o powiększenie BdPN opierającym się zasadniczo na projekcie Michalika z 1977 roku. Projekt ten został przedstawiony 3 stycznia 1990 r. w Urzędzie Wojewódzkim w Krośnie i uzyskał wstępną akceptację.

Na przedwiośniu 1990 r., na posiedzeniu Sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, powiększenie Parku z 1989 r. zostało negatywnie ocenione przez pracownika naukowego Parku T. Winnickiego występującego w imieniu Bieszczadzkiego Komitetu Obywatelskiego, na zaproszenie Wiceprzewodniczącego Komisji Sejmowej S. Kozłowskiego. Jako właściwe rozwiązanie T. Winnicki wskazał projekt powiększenia parku opracowany i opublikowany przez Stefana Michalika w 1977. Uznano, iż konieczna jest kolejna zmiana granic Parku. Odbyło się kilka spotkań roboczych, a decydujące było spotkanie terenowe z udziałem:

- prof. dra hab. Romana Andrzejewskiego – Głównego Konserwatora Przyrody w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa,
- Bogusława Mozgi – podsekretarza stanu w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa,
- Zygmunta Błaza – wojewody krośnieńskiego,
- dra inż. Jana Wróbla – dyrektora Krajowego Zarządu Parków Narodowych,
- przedstawicieli Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Krośnie z dyrektorem Jerzym Mączyńskim,
- przedstawicieli Bieszczadzkiego Parku Narodowego z dyrektorem Zbigniewem Tymem, przewodniczącym Rady Naukowej BdPN prof. dr hab. Stefanem Michalikiem i pracownikiem naukowym BdPN Tomaszem Winnickim.

Próba powiększenia Parku zgodnie z projektem Michalika (1977) natrafiła na opór administracji Lasów Państwowych, ponieważ przesunięcie granicy zachodniej Parku aż po Okraglik skutkowałoby znacznym zmniejszeniem powierzchni Nadleśnictwa Wetlina i w efekcie jego likwidacją. Przedstawiciele BdPN, przewidując pojawienie się takiego problemu, przedstawili alternatywny projekt, którego autorami byli W. Holly, S. Michalik, Z. Tym i T. Winnicki. Nawiązywał on do projektu Michalika z 1977 roku, z tym że w paśmie granicznym sięgał na zachód tylko po Rabią Skalę, a w większym zakresie obejmował lesiste zbocza Połoniny Wetlińskiej wraz z lasami „Puszczy Bukowej” w dolinie Tworylczyka. Projekt ten został zaakceptowany, a następnie dnia 25 stycznia 1991 r. wprowadzony w życie (Rozporządzenie... 1991). Bieszczadzki Park Narodowy uzyskał zwartą pod względem ekologicznym powierzchnię 27 064,41 ha, umożliwiającą realizację funkcji ochronnych w podstawowym zakresie (Ryc. 12).

Równolegle trwały prace przygotowujące utworzenie trójstronnego Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Ażeby przygotować

Ryc. 12. Bieszczadzki Park Narodowy w latach 1991–1996. Według projektu Hollego, Michalika, Tyma i Winnickiego (Winnicki i Zemanek 1998).

Fig. 12. The Bieszczady National Park from 1991-1996 – according to the plan drafted by Holly, Michalik, Tym, Winnicki (Winnicki i Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations*: 1 – poziomicze / *contour lines*; 2 – granice państwa / *state border*; 3 – obszar Polski / *territory of Poland*; 4 – miejscowości / *settlements*; 5 – drogi / *roads*; 6 – rzeki, potoki / *rivers and streams*; 7 – szczyty / *peaks*; 8 – obszar BdPN / *territory of the BNP*.

właściwy projekt Rezerwatu Biosfery, kluczowe było nie tylko powiększenie BdPN, ale również powołanie dwóch parków krajobrazowych: Parku Krajobrazowego Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego. Udało się je utworzyć w 1992 roku, dzięki dużemu zaangażowaniu Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody mgr inż. Jana Szafrąńskiego, przy wsparciu ówczesnych Wojewodów – Zygmunta Błaża i Adama Pęziola. W imieniu Polskiego Komitetu MaB, dokumentację dla UNESCO przygotował prof. dr hab. Zygmunt Denisiuk wspomagany przez pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Na posiedzeniu UNESCO 10 listopada w 1992 roku został powołany dwustronny polsko-słowacki Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” (MRB „KW”) (certyfikat posiada datę 15 lutego 1993). W Polsce w jego skład weszły: Bieszczadzki Park Narodowy — o pow. 27 064,41 ha, Park Krajobrazowy Doliny Sanu — o pow. ok. 36 000 ha i Park Krajobrazowy Ciśniańsko-Wetliński — o pow. ok. 46 000 ha, a po stronie słowackiej status rezerwatu biosfery uzyskała część Obszaru Chronionego Krajobrazu „Karpaty Wschodnie” o pow. ok. 40 000 ha.

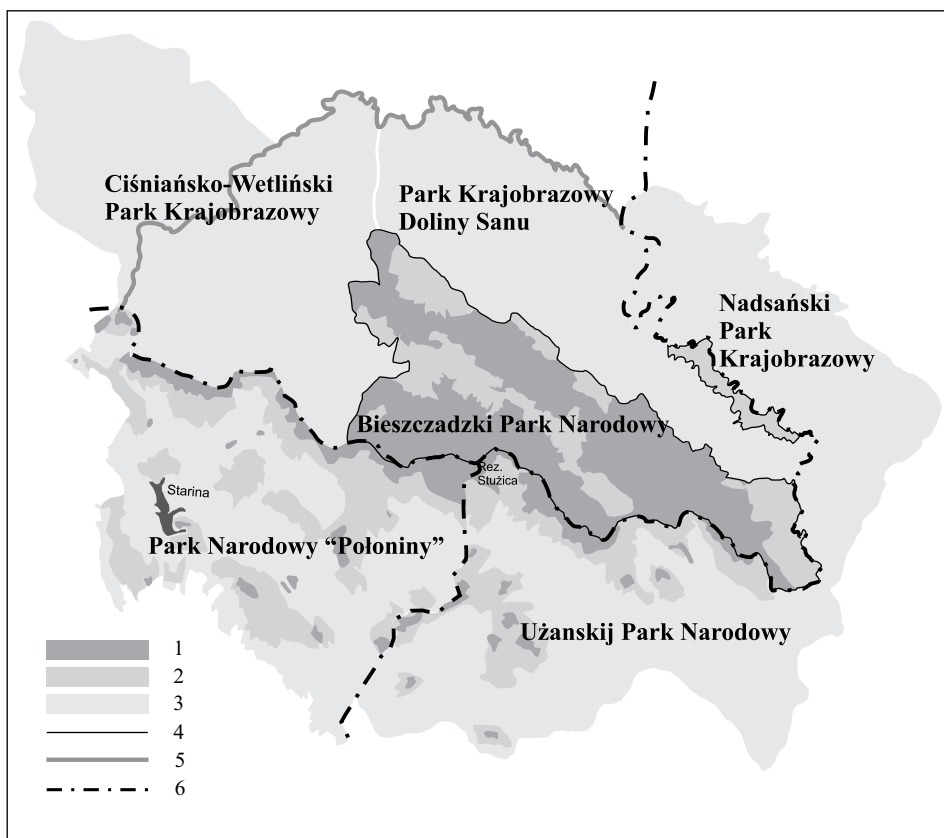
Do polsko-słowackiego MRB „KW” przylegał po stronie ukraińskiej rezerwat „Stużica”, który był jednym z pięciu terenów chronionych wchodzących w skład „Zapowiednika Karpaty Wschodnie” z siedzibą w Rachowie. „Zapowiednik” ten w 1992 r. uzyskał niezależnie status rezerwatu biosfery. Następnie w latach 1996 i 1999 obszar BdPN, będący częścią MRB „KW”, został nieznacznie powiększony, a po stronie słowackiej obszar MRB „KW” został w 1997 roku przekształcony w Park Narodowy „Połoniny” i jego otulinę.

Na Ukrainie profesor S. Stojko, jak też współpracujący z nim naukowcy i leśnicy, doprowadzili do utworzenia w 1996 roku Nadsańskiego Regionalnego Parku Krajobrazowego i w 1998 r. Użańskiego Regionalnego Parku Krajobrazowego, w którym znalazł się Rezerwat „Stużica”. Wystąpili też do UNESCO o dołączenie tych obszarów do polsko-słowackiego MRB „KW”, w celu utworzenia trójpaństwowego Rezerwatu Biosfery. Decyzja UNESCO powołująca trójpaństwowy MRB „Karpaty Wschodnie” miała miejsce 11 grudnia 1998 r., zaś certyfikat został wystawiony z datą 2 lutego 1999 roku. Następnie Użański Regionalny Park Krajobrazowy z niezależną administracją, został w 1999 r. przekształcony w Użański Park Narodowy. Utworzony na styku granic Polski, Słowacji i Ukrainy MRB „Karpaty Wschodnie” był pierwszym w Europie trójpaństwowym Rezerwatem Biosfery (Denisiuk, Stojko 1992). Tworzyło go sześć jednostek ochronnych przylegających do siebie granicami i tworzących zwarty pod względem ekologicznym obszar:

- w Polsce – Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy;
- na Słowacji – Park Narodowy „Połoniny” wraz z otuliną;
- na Ukrainie – Użański Park Narodowy i Nadsański Park Krajobrazowy (Ryc. 13).

Zgodnie z wymogami programu UNESCO „Człowiek i Biosfera”, w Międzynarodowym Rezerwacie Biosfery „Karpaty Wschodnie” utworzono trzy strefy (Winnicki 1992b; Winnicki, Zemanek 1998):

- strefa wewnętrzna – zajmuje ok. 13% powierzchni całego MRB „KW”. Pokrywa się ona z dużym obszarem ochrony ścisłej w BdPN (70% pow. Parku) i kilkoma mniejszymi obszarami po stronie słowackiej i ukraińskiej. Jej najważniejszą funkcją jest ochrona naturalnych zasobów i procesów przyrodniczych;
- strefa buforowa służy realizacji różnych form ochrony aktywnej, jak np. ochrona ekosystemów półnaturalnych, przebudowa sztucznych drzewostanów w celu ich unaturalnienia, itp. Strefa ta zajmuje ok. 16% MRB „KW”. Po stronie polskiej pokrywa się z obszarem objętym ochroną częściową w BdPN (30% Parku). A w części słowackiej i ukraińskiej strefę tę tworzą liczne rozproszone obszary o stosunkowo niedużych powierzchniach;
- strefa przejściowa zajmuje ok. 70% powierzchni MRB „KW”. Jest to obszar, gdzie dopuszcza się ekstensywne gospodarowanie człowiekiem, oparte na zasadach zrównoważonego rozwoju. Działalność człowieka w strefie przejściowej

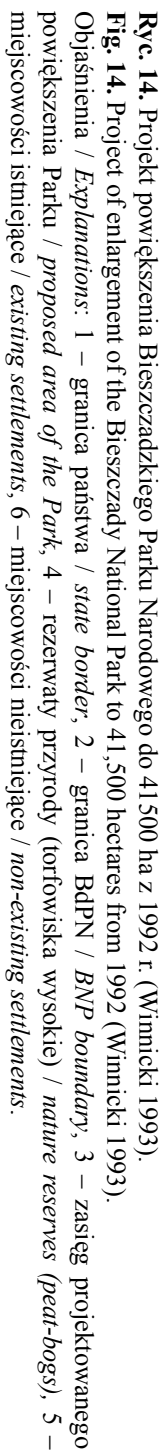
Ryc. 13. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” wraz ze strefowaniem (Winnicki, Zemanek 1998).

Fig. 13. International Reserve of Biosphere „Eastern Carpathians” with zonation (Winnicki, Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations:* 1 – strefa wewnętrzna / *core zone*, 2 – strefa buforowa / *buffer zone*, 3 – strefa przejściowa / *transitional zone*, 4 – granica państwa / *state border*, 5 – granica BdPN / *BNP boundary*.

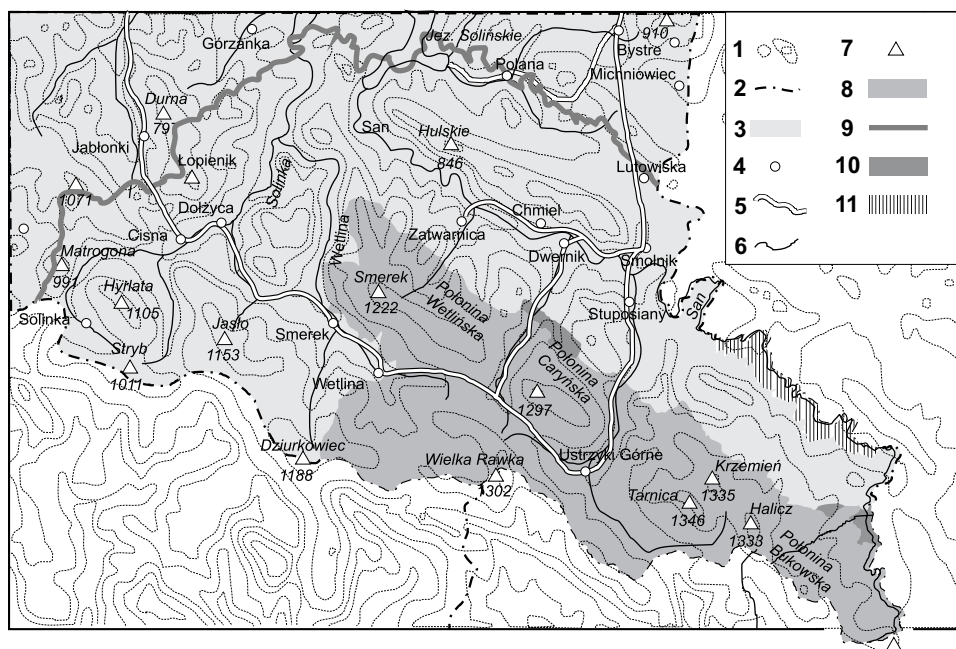
w żadnym wypadku nie powinna degradować przyrody tej strefy, a tym bardziej nie powinna negatywnie wpływać na strefę wewnętrzną i buforową.

W 1992 roku w Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych i w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa miała miejsce dyskusja nad celowością utrzymywania niedochodowych nadleśnictw przylegających do BdPN w strukturze Lasów Państwowych. Zastanawiano się czy nie powinny zostać one włączone do BdPN. Rozważano w nieoficjalnych dyskusjach powiększenie Parku do powierzchni ok. 70 000 ha i wyznaczenie granicy na Otrycie. W takich okolicznościach w dyrekcji BdPN został opracowany kolejny projekt powiększenia Parku o „kompleks północno-wschodni” o powierzchni 12 284,35 ha i „kompleks zachodni” o powierzchni 2 200,32 ha (Ryc. 14).

Realizacja tego projektu powiększałaby obszar Parku do ok. 41 500 ha (Winnicki 1992a). Propozycja ta przyczyniła się do zbudowania opozycji społecznej (środowisko pracowników LP, samorządy lokalne i inne osoby) przeciwnej projektowi i do zorganizowania dość radykalnych protestów.

W 1996 roku powierzchnia BdPN uległa nieznacznemu zwiększeniu w efekcie przyłączenia obszarów dawnych wsi Beniowa, Bukowiec i Caryńskie (Rozporządzenie RM 1996). Powołana również została otulina Parku. W 1999 roku włączone zostały do Parku nieleśne obszary dawnych wsi: Dźwiniacz Górny, Tarnawa Nizna, Tarnawa Wyżna, Sokoliki (Rozporządzenie RM 1999). Te istotne dla ochrony przyrody korekty obszaru i granic Parku nastąpiły w efekcie konstruktywnej współpracy dyrekcji BdPN z Urzędem Wojewódzkim w Krośnie i z Agencją Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W wyniku odpowiednich decyzji w granicach Parku znalazły się bardzo cenne kompleksy torfowisk. Cztery z nich: Łokieć, Dźwiniacz, Tarnawa i Litmirz, były już wcześniej objęte ochroną w formie rezerwatów przyrody (Ryc. 15).

Ryc. 15. BdPN wraz z otuliną w 1999 roku (Winnicki, Zemanek 1998).

Fig. 15. The Bieszczady National Park with buffer zone in 1999 (Winnicki, Zemanek 1998).
 Objasnienia / Explanations: 1 – poziomice / contour lines; 2 – granice państwa / state border; 3 – obszar Polski / territory of Poland; 4 – miejscowości / settlements; 5 – drogi / roads; 6 – rzeki, potoki / rivers and streams; 7 – szczyty / peaks; 8 – obszar BdPN / territory of the BNP; 9 – granica otuliny BdPN / border of the Park's protection zone; 10 – powiększenie parku w 1996 r. / enlargement of the Park in 1996; 11 – tereny przejęte w 1999 r. / territories incorporated into the Park in 1999.

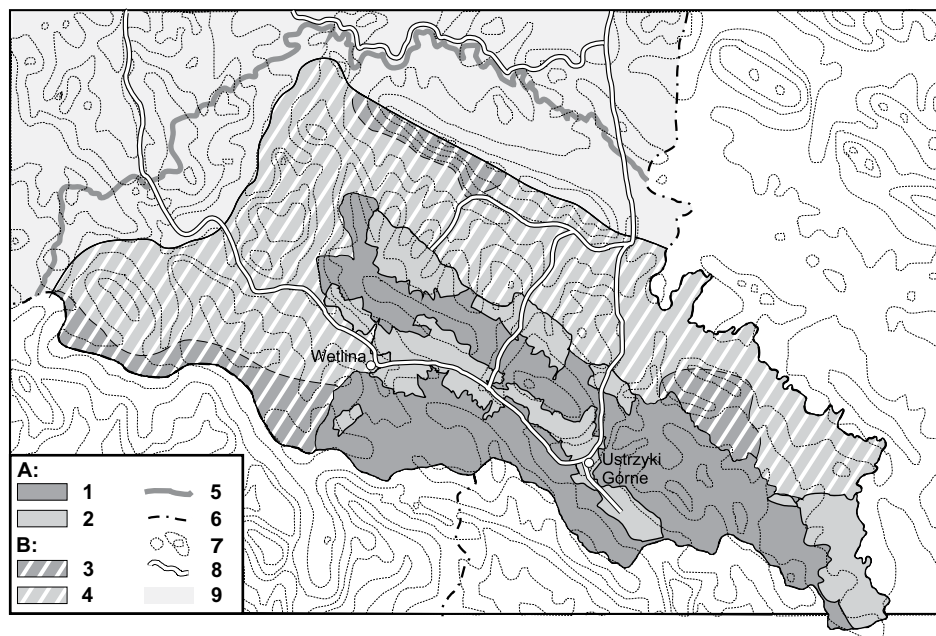
Przyroda BdPN wzbogaciła się o nowe zbiorowiska roślinne oraz nowe gatunki roślin i zwierząt związane ze środowiskami torfowisk i wód stojących. Znajdują się tu np. jedyne w obecnych granicach Parku stanowiska sosnowego boru bagiennego, boru świerkowego na torfie i brzeziny bagiennej (Michalik i in. 2009).

W latach 1994–1997 w BdPN został po raz pierwszy wykonany i zatwierdzony „Plan ochrony BdPN i jego otuliny”. Było to fundamentalne dla Parku i otuliny opracowanie dotyczące zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Inwentaryzacje terenowe flory, zbiorowisk roślinnych, gleb, jednostek krajobrazowych, pamiątek kulturowych oraz wybranych grup zwierząt posłużyły do sporządzenia cennych opracowań kartograficznych i baz danych. Stały się one podstawą do wykonania, w późniejszym okresie, Systemu Informacji Przestrzennej (GIS). Plan Ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny został zatwierdzony zarządzeniem nr 131 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa 15 października 1997 roku. Plan Ochrony między innymi wyznaczył obszary ochrony ścisłej, obejmujące ok. 70% powierzchni Parku.

Wykonane na potrzeby planu ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny wielokierunkowe, szczegółowe badania, waloryzacja zasobów przyrodniczych i krajobrazowych oraz charakterystyka tendencji dynamicznych dowiodły, że procesu powiększania BdPN nie można traktować jako zakończonego. Aby stworzyć stabilny, zrównoważony układ ekologiczny w Bieszczadach, Park winien obejmować obszar około 65–70 tysięcy ha. Na północy winien on sięgać po grzbiet pasma Otrytu i wraz z otuliną obejmować obszar zlewni górnego Sanu powyżej Zalewu Solińskiego. W Planie Ochrony z 1997 r. został zamieszczony projekt docelowych granic BdPN, a zarys tej koncepcji wraz z mapką opublikowali Winnicki i Zemanek (1998) (Ryc. 16).

Profesjonalne argumenty za takim powiększeniem opracował Głowaciński (2000). Wyznaczony na tym terenie w 2004 roku obszar Natura 2000 „Bieszczady” w ramach Europejskiej Sieci Natura 2000 (Rogała, Marcela 2012), nie zabezpieczy skutecznie cennych walorów przyrodniczych Bieszczadów Wysokich. Koncepcja powiększenia BdPN do 65–70 tysięcy ha powinna być uwzględniana przy planowaniu przestrzennym.

Analiza aktywności organizacyjno-gospodarczej BdPN, uwzględniającej działania z zakresu ochrony przyrody, zagospodarowanie turystyczne, rozwój badań naukowych, konferencje naukowe i edukację ekologiczną, utworzenie i rozwój zachowawczej hodowli konia huculskiego, gospodarowanie mieniem skarbu państwa, działalność wydawniczą i popularyzatorską oraz współpracę międzynarodową, wymaga oddzielnej publikacji, która zobrazuje wielkie zaangażowanie i pracę na rzecz Bieszczadzkiego Parku Narodowego wielu osób, w tym dyrektorów, pracowników i członków Rady Parku.

Ryc. 16. Obszar i granice docelowego Bieszczadzkiego Parku Narodowego (Winnicki, Zemanek 1998).

Fig. 16. Boundaries of the target area and the Bieszczady National Park (Winnicki, Zemanek 1998).

Objaśnienia / *Explanations*: A – obecny BdPN / *present area of the BNP*: 1 – obszar ochrony ścisłej / *strict protection area*, 2 – obszar ochrony częściowej / *part protection area*, B – teren projektowanego powiększenia BdPN / *area of enlarged Park*: 3 – obszar ochrony ścisłej / *strict protection area*, 4 – obszar ochrony częściowej / *part protection area*, 5 – granica otuliny BdPN / *border of the Park's protection zone*, 6 – granica państwa / *state border*, 7 – poziomice / *contour lines*, 8 – drogi / *roads*, 9 – obszar Polski / *territory of Poland*.

Literatura

- Bodnar H. 1961. W sprawie Parku Narodowego w Bieszczadach. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 1: 37–39.
- Burghardt A. 1996. Bieszczady Władysława Krygowskiego. *Wierchy* 62: 37–52.
- Chilczuk M. 1959. Kierunki rozwoju gospodarczego w planie perspektywnym. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych* 19.
- Denisiuk Z., Stojko S. 1992. O powołanie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Beskidy Wschodnie” w Karpatach. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 2: 14–38.
- Dzrał M. 1967. Konferencja w sprawie Bieszczadzkiego Parku Narodowego. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 23, 3: 50–51.
- Głowaciński Z. 2000. Przestrzenne i ekologiczne uwarunkowania ochrony kręgowców lądowych w Bieszczadach. *Monografie Bieszczadzkie* 10: 113–139.

- Głowaciński Z., Witkowski Z. 1969. Fauna Bieszczadów Zachodnich i zagadnienia jej ochrony. *Ochr. Przyr.* 34: 127–160.
- Grodziński W. 1956a. Świat roślin i zwierząt w Bieszczadach polskich. *Wierchy* 25: 168–176.
- Grodziński W. 1956b. Materiały do fauny kręgowców Bieszczad Zachodnich. *Zesz. nauk. UJ, Zool* 10, 1: 177–221.
- Holly W., Bekier L. 1991. Bieszczadzki Park Narodowy, ochrona – powiększenie. *Parki Narodowe* 1: 16.
- Lisowski S. 1957. O utworzenie parku narodowego w Bieszczadach Zachodnich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 1: 13–27.
- Michalik S. 1968. Międzynarodowy rezerwat w Bieszczadach Zachodnich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 2: 6–7.
- Michalik S. 1969. „Krzemieniec” – projektowany międzynarodowy rezerwat przyrody w Bieszczadach Zachodnich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 3: 14–25.
- Michalik S. 1977. Projekt międzynarodowego parku w Bieszczadach Zachodnich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 2: 5–18.
- Michalik S. 1978. Ochrona Bieszczadów Zachodnich w świetle waloryzacji przyrodniczej. *Kosmos*, ser. A, 4: 383–391.
- Michalik S. 1987a. Parki narodowe województwa krośnieńskiego. W: *System ochrony przyrody i krajobrazu województwa krośnieńskiego. Studia Naturae ser. B* 32: 142–164.
- Michalik S. 1987b. Kompleksowy system obiektów i obszarów chronionych województwa krośnieńskiego. W: *System ochrony przyrody i krajobrazu województwa krośnieńskiego. Studia Naturae ser. B* 32: 188–204.
- Michalik S. 1988. W obronie przyrody Bieszczadów Wysokich. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 4: 5–19.
- Michalik S. 1990. Powiększono obszar Bieszczadzkiego Parku Narodowego. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 4–5: 51–53.
- Michalik S., Szary A., Kucharzyk S. 2009. Charakterystyka roślinności na terenie Obwodu Ochronnego Tarnawa w Bieszczadzkim Parku Narodowym nad górnym Sanem. *Roczniki Bieszczadzkie* 17: 189–216.
- Michalik S., Witkowski Z. 1981. Historyczna uchwała Rady Bieszczadzkiego Parku Narodowego. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 6: 36–40.
- Mihálik Š. 1971. Kremenec – nas prispewok k medzinarodnej spolupraci. *Pamiatki – Priroda*, 3 i 4: 20–23.
- Rogala D., Marcela A. (red.) 2012. *Obszary Natura 2000 na Podkarpaciu*. Rzeszów, 351 ss.
- Smólski S. 1967a. Zagadnienia ochrony przyrody w Bieszczadach Zachodnich. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich* 3: 97–122.
- Smólski S. 1967b. Bieszczadzki Park Narodowy w pracach Polskiego Towarzystwa Leśnego. *Sylvan* R. 111, 8: 64–68.
- Stojko S. M. (red.) 1980. *Ochrona prirody Ukrainskich Karpat na prileglich teritorij*. Wyd. „Naukowa Dumka”, 264 ss.
- Stojko S. M. 1990. *Ekologiceskije osnovy organizaciji nacjonalnych parkov na Ukrainie. Ekologiceskaja Kooperacija* 1–2: 32–37. Bratysława.
- Szafer W. 1967. Przed utworzeniem Parku Narodowego w Bieszczadach. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 5: 14–17.

- Szymański B., Tym Z. 1975. Bieszczadzki Park Narodowy. Sylwan 9: 25–36.
- Winnicki T. 1992a. Projekt powiększenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego uzasadnienie. Roczniki Bieszczadzkie 1: 63–68.
- Winnicki T. 1992b. Koncepcja zagospodarowania i funkcjonowania polskiej części Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” Roczniki Bieszczadzkie 1: 41–53.
- Winnicki T., Zemanek B. 1998 (2001, 2003). Przyroda Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Nature in the Bieszczady National Park. Wydawnictwo BdPN. Ustrzyki Dolne.
- Zarzycki K. 1963. Lasy Bieszczadów Zachodnich. Acta agr. et silv. Ser. silv. 3: 1–132.
- Zarzycki K., Głowaciński Z. 1970. Bieszczady. Wyd. I. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Zarzycki K. 1998. 25 lat Bieszczadzkiego Parku Narodowego (1973–1998) – trudne początki. Roczniki Bieszczadzkie 8: 17–36.
- x. y. 1975. Utworzenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Wierchy R. 43, 1974, s. 221.

Ważniejsze akty prawne:

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 1973 r. w sprawie utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Dz.U. 1973 nr 31 poz. 179.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1989 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego Dz.U. z 1989 nr 50 poz. 288.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 stycznia 1991 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Dz.U. z 1991 nr 11 poz. 39.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 listopada 1996 r. w sprawie Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Dz.U. 1996 nr 144 poz. 664.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Bieszczadzkiego Parku Narodowego Dz.U. z 1999 r. Nr 93, poz. 1068.
- Uchwała Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Ustrzykach Dolnych nr II/4/65 z 25 stycznia 1965 roku.
- Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie nr 112/65 z 6 maja 1965 roku.

Summary

The history of creation, and then enlargement of the Bieszczady National Park, is the history of the decades of struggle people involved in the conservation of the Bieszczady Mountains, with opponents of this idea. Opponents situated in various positions, mainly in central government and to a lesser extent, in regional and forest management, delaying the process of creating a conservation system in the Bieszczady Mountains, contributed to a degradation of the Bieszczady ecosystems exploited intensively in the periods prior to inclusion into the national park. The following events were the most important stages of this history:

1. The first project to create a national park in the Bieszczady Mountains, along with a map and substantive justification of nature presented W. Grodziński (1956). It included a massive of Tarnica, Krzemień and Halicz, along with a wide zone of surrounding forests, with a total area of approximately 7,600 ha (Fig. 1).

2. A different and very valuable concept introduced a year later S. Lisowski (1957) proposing the creation of a national park in the form of two separate parts, with a total area of approximately 4,800 hectares. One of them was to cover the polonina (subalpine) belt in the main massif of the High Bieszczady, and the other – forests of the primeval character of the so-called Old Beech Forest in the Upper Solinka valley – of the area 3,400 ha (Fig. 2).

3. In May 1957 during the field meeting project encountered opposition of representatives of forestry authorities (Bodnar 1961). It is surprising that the foresters did not appreciate the uniqueness of Beech Forest and agreed to its exploitation and destruction. Today it would be the object as known and highly regarded in Europe, as the Białowieża Forest.

4. In subsequent years, the discussions focused on the project designed by Bodnar in 1961. According to Zarzycki (1963) Bodnar's project, after consultation with the local administration, covered about 5,900 hectares, of which about 3,900 hectares of forest and 2,000 ha of poloninas (Fig. 3).

5. In 1967, S. Smólski published concept of the park (along with a map) developed at the conference of the Conservation Commission of Polish Forest Society (Fig. 4).

6. To preserve fragments of primeval forest areas within the area of projected Bieszczady National Park two forest reserves – “U źródeł Solinki” (area of 343.94 ha) and “Wetlina” (110.85 ha) were established in 1958. There was also established small floristic reserve “Przełom Solinki” (2.90 ha), and a year later – peat-bog reserve in Wołosate (2.04 ha).

7. In 1966 Czechoslovak Institute for Protection of Monuments and Nature proposed to create international nature reserve “Krzemieniec” (Michalik 1969). It was planned to combine six existing border zone reserves, covering about 1,500 hectares, which, together with the zone of krummholz forests at upper forest limit and a few clearings, created an area of 2,700 ha (Fig. 5). The project was not implemented.

8. In the 1960s the efforts to create a national park in the Bieszczady Mountains were continued. Scientists believed that the Park – to be able to fulfill the tasks assigned to it – must cover a large area. As the main tasks of the park was considered the need for effective security of the following components of Bieszczady nature:

- a) the typical landscape of the High Bieszczady with all its major forms,
- b) the characteristic system of vertical vegetation belts,
- c) the main regions where the Eastern- and high-altitude elements of vegetation and fauna occur,
- d) old forests with their rich fauna of large predatory mammals and birds.

9. After twenty years of effort, on 4th August 1973, Bieszczady National Park has been created, with a total area of 5,582.02 ha (Fig. 6). So truncated Park did not meet in even one of the aforementioned main tasks.

10. The first draft of the Bieszczady National Park enlargement was based on the nature valorisation, developed at the Department of Nature Conservation, Polish Academy of Sciences (Michalik 1977, 1978) (Figs. 7 and 8). According to this project the surface of the Bieszczady National Park would be close to 30,000 hectares.

11. In 1981, the demands of the Trade Union “Solidarność” at the Bieszczady National Park and some members of the Scientific Council of the BNP, on extending the BNP, led to the meeting of the Scientific Council of the Bieszczady National Park on 27 April 1981, at which Dr. Stefan Michalik presented a “compromise proposal of park enlargement” (Fig. 10).

12. The compromise proposal of extending the park to an area of approximately 20,600 hectares (Michalik 1987a, 1987b) took into account the so-called “economic reasons”. It was proposed to speed up the enlargement of the Park in order to stop the exploitation of forests in areas planned for protection. The Scientific Council adopted a proposal and appropriate documentation was prepared and forwarded to the Ministry. Unfortunately, the introduction of martial law in Poland stopped whole process.

13. Socio-political changes after 1989 enabled to intensify efforts to enlarge BNP. Circles of scientists and naturalists returned to the project in accordance with the concept of BNP by S. Michalik (1977). But a less favorable alternative appeared – a concept of Dr. J. Wróbel, according to which on 22 August 1989 Bieszczady National Park was expanded to 15,710.2 ha (Fig. 11).

14. Park enlargement of 1989 was negatively evaluated at a meeting of the Parliamentary Committee on Environment by T. Winnicki, a scientific worker of the Park, acting on behalf of the Bieszczady Civic Committee. As appropriate solution the project developed and published by Michalik in 1977 was pointed out.

15. During the field session, with representatives of the authorities, acceptance obtained the project, whose authors were W. Holly, S. Michalik, Z. Tym and T. Winnicki. It was similar to the project by Michalik, 1977, except that the western border was just after Mt. Rabia Skala, and to a greater extent covered wooded slopes of Połonina Wetlińska with primeval beech forest in the valley of Tworylezyk.

16. This project has been implemented on 25 January 1991, and the Bieszczady National Park received an ecologically coherent area of 27,064 hectares, permitting the accomplishment of protective functions in the basic range (Fig. 12).

17. In 1992, in the General Directorate of State Forests was a discussion on the advisability of maintaining of the non-profit forest districts adjacent to the BNP. Enlargement of the Park to an area of approximately 70,000 ha was considered. In such circumstances, another project of extending the Park to north-east (area of 12,284.35 hectares) and to the west (area of 2,200.32 hectares) was developed – in this situation an area of the Park would be approximately 41,500 hectares (Winnicki 1992a) (Fig. 14). Due to the objections of the local community project is not implemented.

18. In 1996, BNP area has slightly increased, as a result of the connection of ancient rural areas of Beniowa, Bukowiec and Caryńskie villages. Also established was buffer zone of the Park. In 1999, the non-forest areas of former villages: Dźwiniacz Górny, Tarnawa Niżna, Tarnawa Wyżna, Sokoliki were included into the Park.

19. After many years the efforts to create the Polish-Slovak-Ukrainian International Biosphere Reserve “Eastern Carpathians” connecting six protected areas, forming one ecological system, finished with success.

20. Research and valorisation of natural resources revealed that only park covering an area of about 65–70 thousand hectares would create in the Bieszczady stable and balanced ecological system (Głowaciński 2000). Therefore, the process of improving the system of protection, among others, by investigating the optimal area of BNP with high standards of conservation, has not yet been completed (Winnicki and Zemanek 1998) (Fig. 16). Future generations should complete the creation of the Bieszczady National Park on an area optimal for functioning of nature.